

MARIJINA PODOBA V SLOVENSKIH LEGENDARNIH IN NABOŽNIH LJUDSKIH PESMIH

MARUŠA BROZOVIČ

V razpravi, ki temelji na enakovredni uporabi metod folkloristike in literarne vede, se sprašujemo, kakšna je podoba Božje Matere Marije v slovenskih legendarnih in nabožnih pesmih. Na kratko predstavimo vire njene podobe (Sveto pismo, apokrifi, družbene razmere). Marijine lastnosti so obravnavane z vidika dveh razsežnosti njene osebnosti: njene človeškosti (Marija ima arhetipske ženske lastnosti, je človeška mati iz ljudskega okolja) in »nebeške« razsežnosti Božjega materinstva (moč odpuščanja, priprošnje, zavetništvo). Medbesedilna obravnava primerja slovenske legendarne in nabožne pesmi in izbrane avtorske pesmi z Marijinim motivom iz obdobja med obema svetovnima vojnama. Pri teh medbesedilnost ni eksplicitna, čeprav pesniki zajemajo iz ljudskega izročila.*

Ključne besede: Božja Mati Marija, slovenske ljudske pesmi, medbesedilnost, slovenska poezija med obema vojnama

This paper considers the image of the Virgin Mary, Mother of God, in Slovenian legendary and religious folk songs through folklore and literature methodology. There is a short presentation of the sources of her image (the Bible, the Apocrypha, social circumstances). Mary's characteristics are discussed from the two perspectives of her portrayal: her humanity (Mary has the archetypical characteristics of a woman; she is a human mother from everyday life) and her "divine" characteristics as the mother of God (power of forgiveness, intercession, and the role of patroness). The intertextual analysis discusses examples of Slovenian legendary and religious songs and selected poems with Marian motifs from the interwar period. The poems' intertextuality is not explicit despite the fact that some of the poets use folk song elements.

Keywords: Virgin Mary, Mother of God, Slovenian folk songs, intertextuality, Slovenian poetry in the interwar period

UVOD

Namen razprave je predstaviti podobo Marije, Božje in človeške matere, kot je predstavljena v legendarnih in nabožnih ljudskih pesmih, in jo postaviti v medbesedilno razmerje z njeno podobo v slovenski medvojni poeziji. Z vsebinsko analizo besedil želimo izluščiti tiste njene lastnosti, ki so se vpisale v ljudski kulturni spomin in prek tega v posameznikovo dožemanje. Pri tem nas zanima, v kolikšni meri in na kakšen način je ljudska podoba Marije dobila svoj odmev v pesništvu medvojnih pesnikov in pesnic. Predvidevamo, da bo poudarjena lastnost materinstvo, vendar iskanja reprezentativnih lastnosti ne želimo omejiti na družinsko tematiko, pač pa razširiti na (arhetipske) podobe ženske.

Na ravni vsebinske analize je nujna interdisciplinarnost (Golež Kaučič 2001: 283, 2011: 157), pri čemer so literarnovedna in folkloristična spoznanja enakovredna (Golež Kaučič 2002b: 163, 2011: 157–163). Posebej nas zanima eden izmed vidikov življenja ljudske pesmi, tj. literarizacija ljudskega. Pri opazovanju pojava uporabljamo teorijo intertekstualnosti in njeno

* Besedilo je nastalo v okviru programa P6-0262 Judovsko-krščanski viri in razsežnosti pravičnosti. Avtorica se zahvaljuje mentorici prof. ddr. Ireni Avsenik Nabergoj in izr. prof. dr. Marjetki Golež Kaučič za strokovno usmerjanje pri raziskovanju obravnavane tematike.

metodologijo, pri čemer primerjalno opazujemo spremembe folklornih prvin v umetni pesmi (Golež Kaučič 2001: 284–286, 2003: 22). Razmerje med ljudskim in umetnim je lahko trpno, ko je ljudsko v umetnem posnemovalni postopek, ali tvorno, ko gre za uzaveščen odnos do ljudskega (Golež Kaučič 2003: 18). Ob izbranem raziskovalnem gradivu bi težko govorili o eksplicitni medbesedilnosti, opraviti pa imamo s posrednimi namigi, aluzijami na *déjà lu* oz. *déjà entendu* (Nav. delo: 23) v ljudskem slovstvu, vendar bomo pozorni na besedne in besedilne postopke medbesedilnega predstavljanja in sklicevanja (po definicijah v Juvan 2000a: 252–274, 2000b: 81–87).

Obravnavane slovenske ljudske pesmi so vzete iz zbirke *Slovenske narodne pesmi* Karla Štreklja (Š) in iz *Slovenskih ljudskih pesmi* (SLP).¹ Izbrali smo nabožne ljudske pesmi, to so »tiste, katerih vsebina je verska in ki jih verniki pojejo pri bogoslužju v cerkvi (toda ne zbor na koru, ne iz not in seveda brez zborovodje) ter ob različnih priložnostih vsakdanjega in prazničnega življenja« (Kumer 2002: 453), ter slovenske ljudske balade. Za balado velja, da »je zgoščena pripovedna pesem z včasih bolj poudarjeno dramatsko ali dialoško strukturo; z najmanj tremi tipi ritmične strukture in različnimi melodijami z ali brez refrena; s posebnim načinom pripovedovanja (petjem); z nesrečnim ali srečnim koncem« (Golež Kaučič 2007c: 54). Ljudska nabožna pesem je kljub religiozni vsebini in duhovni naravnosti večkrat na ravni profane prigodice, zato ne ustreza zahtevi liturgične pesmi, torej pesmi kot molitvi (Terseglav 1987: 98), čeprav vsebinsko zajema iz istega vira – izraža duhovno razmerje do Boga, angelov, svetnikov (Avsenik Nabergoj 2011: 357).² V ljudskih legendarnih pesmih so se ohranile profane značilnosti, svetniki in Jezus so pogosto postavljeni v domače okolje in približani v svoji človeškosti (Terseglav 1987: 96–98), pesmi širijo verske resnice in zgodbe (na svetopisemski ali apokrifni podlagi) v pripovedni obliki. Balade z verskimi snovmi predstavljajo velik del našega izročila (Kumer 1976: 139–140; Golež Kaučič 2002a: 526).

Izvir Marijine podobe je *Nova zaveza Svetega pisma*. V njej jo evangelisti predstavijo različno, skladno s svojo teologijo (Brown 1985). Zapisani novozavezni motivi so našli svoj odmev v slovenskih ljudskih pesmih: oznanjenje, Kristusovo rojstvo, beg v Egipt, napitnice kot odmev svatbe v Galilejski Kani, Marija sedem žalosti idr. (Kumer 1988b: 261–266, 2004). Naloga apokrifnih in legendarnih besedil je bila zapolniti biografsko praznino evangelijev, v katerih je Marija le omenjena. Da bi bila preprostim ljudem bližje, so njeno podobo dopolnili z zgodbami, ki jo kažejo v človeški luči. Med drugimi so za Marijino podobo pomembnejši Jakobov protoevangelij, Tomažev evangelij o Jezusovem otroštvu, Arabski evangelij o Jezusovem otroštvu, Psevdo-Matejev evangelij in Zgodba o tesarju Jožefu (Kocijančič in Snoj 2015: 1147), v srednjem veku predvsem *Legenda Aurea* Jacobusa de Voragina (de Voragine 1995). Pri ustvarjanju Marijine podobe gre za medumetnostne prenose – njeni podobi so lahko navdih tudi likovne umetnine (prim. Menaše 1994).

¹ Pesmi navajamo Š zap. št. zvezka: zap. št. pesmi (npr. Š 1: 420) in SLP št. knjige: zap. št. pesmi/varianta (npr. SLP 2: 71/4).

² Ločimo pet tipov molitve (rotenje za zaščito; prošnja za pomoč; tožba; hvala in čaščenje; potrjevanje ljubezni do Boga) (Avsenik Nabergoj 2011: 357).

Motiviko v ljudskem pesništvu razdelimo na dve dopolnjujoči se razsežnosti njene osebnosti: prva govori o človeških lastnostih žene in matere Marije, jo postavlja v vsakdanje položaje, v skrbi in trpljenje, čustvene odzive – od usmiljenja do maščevalnosti, ljubeznivosti in skrbi do užaljenosti. »Nebeški« pol Marijo časti skoraj po božje: rešuje duše po priprošnji ali pa kar sama, ozdravlja, kraljuje v nebesih, kamor je bila vzeta z dušo in telesom.

MARIJINA ČLOVEŠKOST

Prva izmed Marijinih izrazito človeških lastnosti je njena materinska skrb za dete, Jezusa. V pesmi »Jezusovo rojstvo« (SLP 2: 71) je rojstvo postavljeno v čas Marijinega romanja s sv. Ano na Svete gore pri Bistrici ob Sotli (Š 1: 420; SLP 2: 71/4). Porod je lahko čudežen, brez bolečin, kar beremo v nabožnih pesmih (prim. Š 3: 4782–4786). Marija potrebuje pleničke, povoje, Jožef pa mora sam narediti zibko za Jezusa (Š 3: 4763). Ko je sveta družina na begu (v Egipt), prenočuje pri razbojnikih (SLP 2: 73), Marija pri razbojnikovi ženi najprej okopa Jezusa (Nav. delo: 73/5), nato še slepa razbojniška otroka. Tu iz realne skrbi prestopimo v čudežno – otrok ozdravi, spreobrne pa se tudi njegov oče razbojnik (Golež Kaučič 2007: 36–37). Beg v Egipt so si predniki predstavljali stvarno, tako v eni izmed nabožnih pesmi naredijo postanek in Marija opere Jezusu plenice (Š 3: 4954). Marija, mati človeškega Jezusa, poskrbi za osirotelo dete, ko otrok ostane sam z očetom ali dobi hudobno mačeho (Š 1: 17; SLP 5: 252).

V pesmi »Tičica pestrna« A (SLP 2: 76/1) Marija sama skrbi za dete Jezusa, čeprav ne brez Božje pomoči in pravljicnih elementov – npr. drevo ozeleni, da lahko počijeta v njegovi senci (Nav. delo: 175). Pesem »Marija ziblje Jezusa« je bila obrednega značaja, iz ženskih samostanov se je razširila med ljudi in postala ljudska šega zibanja kipca deteta Jezusa ob božiču (Kumer 1988a: 62; Smolik 1963: 102).³

V »Tičici pestrni« B (SLP 2: 77) Marija potrebuje pestrno, da bi varovala malega Jezusa, ko bo ona šla k teti Elizabeti, v cerkvico molit ali na ohcet. Priglasi se grlica, ki pa ji Judje v Marijini odsotnosti ukradejo Jezusa. Pesem se lahko nadaljuje z iskanjem Jezusa. V daljših rezijanskih variantah Marija na poti srečuje ljudi pri različnih opravilih (Nav. delo: 77/14), ki so nagrajeni ali kaznovani za svoje (ne)sodelovanje. Ko Marija najde ugrabljenega Jezusa, lahko sledi še vračanje in beg pred Judi ali tudi sestavljanje razkosanega Jezusa. Marijino iskanje je sicer preplet pravljicnih, etioloških in mitoloških prvin, ki pa z njeno materinsko zavzetostjo dobivajo človeško podobo (Nav. delo: 77/15).

Jezusovo darovanje v templju (svečnica) je predstavljeno tako, kakor so slovenske matere doživljale krst svojih otrok (Š 3: 4976). Marija je romarica, Simeon je spremenjen

³ Šega je izpričana od 17. stoletja. Mekinjska zibka in pesmi zazibalke kažejo, da je bila tudi na Slovenskem poznana že prej, morda v srednjem veku (Smolik 1963: 102).

v »starega mašnika«, cerkvice, v kateri poteka darovanje, pa natančno opisana, od lokacije do okrasja (Stanonik 1999: 97–98). Sorodno domače je predstavljen svetopisemski dogodek dvanajstletnega Jezusa v templju (SLP 2: 81):

K sveta maša mini,
Jožef gre vun z možmi.
Marija še en mal' pokleči
in gre vun z ženmi.

Ona je prav hitro rajžala,
da je Jožefa došla.
Ko je Jožefa došla,
milo ga je vprašala:
»Kje je presrčni Jezus moj?«

Marija je tako mislila,
da je Jezus pri Jožefu,
Jožef pa je mislil,
da je pri Mariji.
(Stanonik 1999: 112)

Sveta družina je prestavljena v domače okolje (cerkvice, maša), v navade (moški/ženske) in čutenje (hiti, omedli).

Najznačilnejše poimenovanje Marije v ljudskem pesništvu je Marija sedem žalosti (Kumer 1988b: 264). Žalost in trpljenje se raztezata čez celo Jezusovo življenje ali le v pasijonu. Med ljudstvom so bile priljubljene tudi pasijonske igre, ki so jih v Ljubljani uprizarjali od začetka 17. stoletja na pobudo jezuitov (Smolik 1963: 221; Prunč idr. 2016: 396) in so se razširile še v druga slovenska mesta (Škofja loka, Kranj, Novo mesto), predvsem pod pokroviteljstvom ubožnih redov (Ogrin 2009: 357). Razmah križevih potov, čaščenja Jezusovega trpljenja in pasijonskih pesmi, ki so vabile vernike k premišljevanju Kristusovega trpljenja, je slovenski prostor doživel v prvi polovici 18. stoletja (Smolik 1963: 221). V variantah pesmi »Jezus brez žlahte« Marija srečuje rokodelce, ki pripravljajo mučilna orodja za Odrešenika. Vse prosi »le delejta, le šivejta / natanko in drobnó, / saj Jezusov trpljenje / polajšano bo!« (Š 3: 6435), vendar je ne uslišijo, ostajajo na človeški ravni, kjer »ni v žlahti nič, / on nima bratov, sester nič / in tudi druge žlahte nič.« Čustvovanje (po)ustvarjalcev pesmi je tu na človeški ravni, ki na Jezusa in Marijo ne misli kot na Boga in njegovo mater, ampak kot reveža brez svojcev in zaščite (Kumer 1988b: 263). V »Marijinih sanjah« (SLP 2: 89) je materi vnaprej razkrito sinovo trpljenje (Stanonik 1999: 143–144). Motiv poslavljanja je v pesmi »Jezus jemlje slovo od Marije« (Š 3: 6412–6415), kjer ga Marija prosi, da ne bi trpel. Ker prošnja ni uslišana, tudi sama trpi, posredno za vse grešnike.

Po napovedi sledi uresničitev velikonočnega trpljenja. Marija Jezusa spremlja na poti muk in žalosti, pri tem pa omedleva, kakor npr. v različici pesmi o Jezusovih mukah (Š 3: 6438): »Marija tam obstoji, / vstraši se, da omedli, / ko tam vidi Jezusa / s štrikami zvezanega« (Kumer 1988b: 263). Še huje pa je pod križem, kjer Jezus Marijo izroči v varstvo Janezu in jo nagovori »žena«. To se je zdela slovenskim ljudskim ustvarjalcem kar pretežka

zavrnitev in vživali so se v materino bolečino: »Smil se Bogu! / Dozdaj sem bla jaz mati tvoja, / od zdaj pa ena žena tuja! [...] 'Ko bi jaz vam mati dejal, / bi se vam prec srce odtrgalo / kot vsaki ljubi materi / po svojem ljubem detetu!« (Slovenske ljudske molitve 1983: 239, nav. v Stanonik 1999: 176). Jezus deluje nekoliko grobo, Marija pa, preobčutljiva, bi za svojega sina storila vse, da bi ga rešila trpljenja, celo križati bi se dala zanj, kakor pove Judom (Š 3: 6438).

Naslednja izmed izrazitih Marijinih lastnosti je Marijina povračilnost, v slabem tudi maščevalnost. Marija na svoji poti srečuje različne ljudi, ki jim glede na njihovo pripravljenost, da pomagajo v stiski, pomaga tudi sama ali pa prošnjo zavrne. Večinoma pa preseže človeško naravo in se usmili spokorjenih grešnikov. Značilna pesem o povračilu je »Marija in brodnik« (SLP 2: 105). Mati (z otrokom) na poti pride do vode in prosi brodarja za prevoz, ta pa jo zavrne in Marija se sama poda čez vodo. Tedaj se zgodi nesreča, Marija pa mu odvrne s ponovitvijo njegove zahteve po plačilu: »Pomagajo naj ti krajcarji / in tisti beli zeksarji.« Brodar Marijo poprosi, naj se usmili vsaj njegovega otroka. Božja Mati to prošnjo nemudoma usliši (Kumer 1988a: 64, 2002: 457). Razplet je »za skesanega grešnika velikodušna pomilostitev: odpušcanje in uslišanje prošnje« (Grafenauer 1966: 77). V variantah, ki se sklenejo z odbito brodarjevo prošnjo, Marija deluje maščevalno. Temu je lahko dodana še moralizirajoča kitica, ki spodbuja k usmiljenju, da bi ga bili deležni sami. Marija romarica ima podobno izkušnjo zavrnitve v pesmi »Marija in romarice« (SLP 2: 106). Te variante nimajo srečnega konca, kakor tudi ni srečnega konca za dekleta, ki zavrnejo Marijino prošnjo, »al bi kaj nesla Jezusa?« (npr. Nav. delo: 106/33). Sorodno miselnost najdemo v »Mariji in potopljenih vaseh« (Nav. delo: 110). Marija išče prenočišče in le revna vdovica jo sprejme v svojo borno kočico (Nav. delo: 110/4). Ko se zdani, je dolina zalita, vasi potopljene in ljudje utopljeni, preživela je samo velikodušna gostiteljica.

Marija se ne ozira na prošnje, da bi omilila nesrečo, ki je posledica razvratnega vedenja; romarji začnejo ples pred njenim svetiščem, kar je ob praznikih grešno dejanje, zato Jezus pošlje potres. Po nesreči so sicer zveličani vsi, razen začetnikov pohujšljivega plesa (Š 1: 290). Krutejša je potreba po zadoščenju, ko Marija ne more odkupiti duše mladenke, ki je grešila z duhovnikom. Pekel je neizogiben, čeprav njeni sopotniki na čolnu zberejo krajcarje za nov Marijin plašč, zeksarje za zvon v njeni cerkvi in tolarje za kelih (Š 1: 292).

Mariji ljudski ustvarjalci pripisujejo tudi nezadovoljstvo s čaščenjem. Prvotno je pesem »Marijina selitev« (SLP 2: 108) nastala zaradi turškega in kalvinskega uničevanja cerkva; bolj lokalna varianta iz Poljčan se opira na spremembo patronicija (Kumer 1988a: 65). Marija v nekaterih variantah ostane v cerkvi na prošnjo mežnarja, ki jo prestreže ob selitvi, vendar pod zvonikom »tala gnade« (deli milosti). Prav zadnji primer nam slikovito predstavi okolje, v katero pevci postavljajo Marijo. Možnosti sta dve – ali je v nebesih (glej naslednji razdelek) ali pa je na zemlji – a ne kjer koli – je tukaj, med ljudstvom, na Svetih gorah, Višarjah, v Poljčanah, najdlje nekje ob Donavi ali Renu, na romarskih poteh, posvečenih Mariji. V Kelmorajnu (Köln am Rhein) – »Rajna« – tako glasno šumi, da Marijo boli glava, kot poje

pesem »Jezus pomiri deročo reko« (SLP 2: 78; Golež Kaučič 2012: 63). Marija raje kot z Jezusom roma sama, saj je »premajhen za hoditi, / pretežek za nositi« (Golež Kaučič 2012: 115), čeprav sin čudežno na cilj prispe pred materjo (Kumer 1988a: 66).

Marija je tudi žena: odnos z Jožefom je včasih predstavljen celo hudomušno. Marija ga tolaži in bodri v njegovih skrbeh za fizični obstanek družine: pomiri Jožefa, zaskrbljenega zaradi novega davka (SLP 2: 80/2). O iskanju prenočišča v Betlehemu je več pesmi, v katerih je Marija lahko nestrpna ali pa nadčloveško mirno tolaži moža. Jožef je upesnjen kot skrben mož in krušni oče, vendar ima Marija v pesmih (in družinskih odnosih) prevladujočo vlogo (Golež Kaučič 2007: 36–37).

V Marijino smrt so projicirane navade poslavljanja od rajnih. V pesmi »Marijin pogreb« (SLP 2: 103) srečamo pogrebce in njihove zadolžitve: sv. Jožef naredi krsto, sv. Luka naslika njeno poslednjo podobo, svečo drži sv. Ana itn. Kar je bilo potrebno za pogreb, so v pesmi preskrbeli tudi Mariji. Marija si v ljudski pesmi (Nav. delo: 104/2) želi sešiti ravno prav dolgo srajco, angela, ki ji naznani, da jo Jezus kliče v raj, pa prosi tudi za kropilo in kadilo. Druga različica (Nav. delo: 104/3) Marijo položi na bolniško posteljo in ji izpolni željo po poslednji spovedi. V 17. stoletju že zasledimo upesnjeno versko resnico, da je bila Marija vzeta v nebo s telesom in dušo (Smolik 1963: 179), nas pa zanima njena posredniška vloga, božja pomoč, izražena v legendarnih in nabožnih ljudskih pesmih.

BOŽJA MATI

Marijina pot do nebeške vloge se začne z angelovim oznanjenjem. Molitev »Je angel Gospodov« je ena najbolj poznanih in najpogosteje petih. Ljudska domišljija si je dogodek zamislila po svoje, kot trenutek nežnosti med Jožefom in Marijo (Š 3: 4755). Marija ali poduha rožico ali zaužije vinski grozd, ki ji ga je prinesel zaročenec (Kumer 1988a: 38, 2002: 459). Lahko pa ji, po svetopisemskemu izročilu oznanjenja, rožo ali grozd prinese Gabrijel (Š 3: 4751; Kumer 1988b: 262; Stanonik 1999: 90). Pesmi o oznanjenju koreninijo že v srednjem veku (Smolik 1963: 96).

Po zemeljskem življenju Jezus svojo Mater povzdigne v nebo. »O preljuba moja mati, / tga vi niste zaslužili, / de bi v črni zemlji gnili, / pojdete z menoj v nebesa, / s svojo dušo in telesam« (Š 1: 409). Marijino vnebovzetje se je oblikovalo v posebni molitvi, »Zlati Češčenimariji«, ki pripoveduje, kako se po smrti dviga v nebesa vse višje in višje, dokler ne pride do same sv. Trojice (Kumer 1988b: 265). Na poti v nebesa je lahko dodan motiv reševanja duš iz pekla (SLP 2: 104). Božji Materi v nebesih pripadata vsa slava in čast. Angeli jo kronajo in ji pojejo (prim. nav. delo: 104), sedi na zlatem stolu (npr. nav. delo: 71), v rokah pa drži žezlo. Marijo v nebesih krona »večni Bog, / Oče in Sin in Sveti Duh«, priklanjajo se ji svetniki, vse jo časti, kar na svetu živi (Kumer 1988b: 265), kakor poje naštevalna pesem »Marija bodi počaščena stotisočkrat« (Š 3: 6647). Pogost je motiv rož, ki na simbolni ravni izražajo Marijine lastnosti, pa tudi naziv »roža Marija« (Kumer 1988a: 38).

V legendarnih in nabožnih ljudskih pesmih Marija dobi moč, ki je sicer lastna Bogu.⁴ Kot Božji Materi so ji naši predniki pripisovali tolikšne zasluge, da lahko rešuje duše in celo odpušča grehe. V pesmih je več stopenj – Marija lahko le prosi; lahko Jezusa roti in se pogaja za dušo; lahko duši svetuje, kaj naj naredi, da bo zveličana; ali pa kar sama prevzame pobudo, ko Sin zavrne njene prošnje. V legendarnih pesmih z motivom povračilnosti se Marija sicer najprej vede maščevalno, nato skesanega grešnika usliši (SLP 2: 105/16). Prav lahko si predstavljamo, kolikšno upanje je dajala pevcem ljudskih pesmi in njihovim poslušalcem opogumljajoča vsebina, ki išče oporo v zavetju Božje Matere: »Kaj se boš, ti duša, bala, / saj Marija na stran stoji, / tam pred božjim sodnikom / prosi za vse grešnike!« (Š 3: 6277)

Še posebej so se Mariji priporočali vojaki, ko so odhajali v vojsko, npr. »O Marija s Planinske gore« (Š 3: 7124; Kumer 1992b: 132–133; Golež Kaučič 2013: 82). V pesmi »Marija kliče rajnega fantiča« (Š 1: 680–697; SLP 3: 179) se sprehaja po bojišču in iz tega sveta v nebeški raj pokliče najubožnejše. Če je duša prelahka in se tehtnica nagiba proti peklu, jo bo rešilo Marijino usmiljenje (Š 1: 386; Kumer 1988a: 41) ali pobožnost k njej (Š 1: 388, 378; Kumer 1988a: 41).

Mati Božja je sposobna rešiti tudi najnedoumljivejše grešne primere, ne pa vseh. Motiv Marijinega spusta v pekel, kjer se njenega plašča primejo duše in se dvignejo v nebo, je lahko samostojno razvit ali pa je del »Marijinega vnebovzeta« (SLP 2: 104). Tam ostanejo dušice, ki poosebljajo najhujše grehe.⁵ Svarilo pred njimi je lahko upesnjeno tudi v motivu treh ptic (Š 1: 397–400). Kdor obupa nad Božjo milostjo, mu Marija ne more pomagati. Prav tako je brez moči pri detomorilkah. Čeprav se zavzame zanje (SLP 2: 115), jim Jezus ne more odpustiti (Nav. delo: 115/4), Marija pa tudi ne, kljub veliki pokori v pesmi »Marija prosi za detomorilke«. Uslišana pa je njena priprošnja za porodnico, ki ne more roditi (Nav. delo: 113). V pesmi »Spokorjeni grešnik« (Š 1: 481) ima Marija moč odpuščati grehe. Zelo priljubljena je pesem »Marija in ptica pevka« (SLP 2: 111), v kateri Božja Mati odreši (za)morsko dekllico trpečega plutja po morju in jo vzame k sebi v nebo, da ji bo tam prepevala (Kumer 1988a: 65).

Slovenska ljudska pesem v trpljenje pošlje tudi otroške duše staršev grešnikov. Tak primer je pesem »Sveti raj pometajoča dekllica« (Š 1: 673–675), ki za plačilo igranja pred peklom želi duši staršev, s čimer se Lucifer ne strinja. Tu se vključi Marija, ki jezno, prav nič nebeško, »z nogo udari v vrata, / da so se vsa razdrobila, / a duše so b'le rešene«. Po ljudskem verovanju lahko torej Marija reši duše celo iz pekla. Pokorjenje otrokove duše srečamo tudi v pesmi, v kateri Jezus pošlje dušico po mrzlo vodo, Marija pa pomaga otročiču in ga končno vzame v nebo (Š 1: 371–373).

Marija na čudežen način nadomešča umrlo mater – za dete poskrbi kot človeška in kot nebeška mati, s toplo sapo, dežjem in angeli varuhi (SLP 2: 112). Zatekanje v Marijino

⁴ V pesmi »Jezusovo rojstvo in beg v Egipt« (SLP 2: 72): »Jezušček glasnu zavpije: / 'O Marija, pamagej nam!'«

⁵ Ti so: botra z botrom grešila, nad Bogom scagala, dete umorila, starše, sestro/brata umorila (prim. SLP 2: 104 ali Š 1: 97–400 idr.).

naročje, polno milosti, je značilno za priprošnje nabožne pesmi, kot npr. »Marija pomočnica« (Š 3: 6557–6563), »Jaz imam mater« (Š 3: 6567). K njej so se priporočali z različnimi častilnimi in prošnjimi vzkliki, ki izražajo predanost in zaupanje. Med največkrat slišanimi so gotovo »Lepa si, roža Marija«, »Lepa roža, Mati Božja«, »Čaščena si Marija«, številne šmarnične in ponarodele cerkvene pesmi (»Marija Mati ljubljena«, »Marija skozi življenje« idr.). Pesmi pevce in poslušalce izročajo v Marijino varstvo, obljublajo njeno pomoč in jo častijo zaradi njenega božjega materinstva, ki je razlog nazivov »pomočnica«, »srednica«, »priprošnjica«, »zavetnica«, pa tudi »žalostna Mati Božja«, »Marija sedem žalosti«, »Žalostno srce« idr. Po slovenskih ljudskih legendarnih in nabožnih pesmih sodeč je Marija na nebu (skoraj) tako visoko kot sam Bog, vsekakor pa je njen vpliv na njegove odločitve močan in večinoma uspešen v korist verujočih.

Med slovenske posebnosti sodijo péte litanije – po treh vzklikih sledi enokitični odpev nabožne ali cerkvene ljudske pesmi; nekatere celo obstajajo samo kot litanjski odpevi; lahko pa so peti tudi slavilni klici (Kumer 1992a: 96). Primer litanjske pesmi je npr. »Češčena si, Marija ti« (Š 3: 6551), ki je pravzaprav nekakšna ljudska litanija. K molitvam sodijo rožensenske pesmi, ki so praviloma enokitične, skrivnost pa se menja glede na potek molitve. Skrivnost iz žalostnega, veselega ali častitljivega dela je lahko v prvi ali zadnji vrstici, dodaja pa se lahko tudi refren. Pesmi so po vsebini častilni vzkliki k Mariji in Jezusu (Š 3: 6491; Kumer 1992a: 97). Sorodne so pesmi, ki se pojejo ob molitvi križevega pota, ki so se širile v obdobju baroka od 1. polovice 18. stoletja (Smolik 1963: 221) – poleg napovedi prizora se poje tudi motiv žalostne Matere Božje (Š 3: 6457).

V romarskih pesmih verniki Mariji prinašajo darove, se ji priporočajo, zahvaljujejo, se od nje poslavljajo in si želijo vnovičnega snidenja naslednje leto (Š 3: 6732). Z Marijo so povezane tudi legendarne romarske pesmi, kakršni sta »Udarjena Marija na Ljubnem« (SLP 3: 181) in tista o Mariji Kokarski, ki čudežno osvobodi ujetnika iz turške ječe. Vojak hvaležen poroma k njej in ji posveti attribute svoje vojaščine ali pa svoje srce, kar še danes lahko vidimo naslikano (Š 3: 6703–08; SLP 3: 178).

Da je ljudstvo ves čas posvečalo Mariji, razberemo še v naštevalnih pesmih; v njih se prešteje vsaka ura (do dvanajst), ko Marija spleta venec in ga daruje Jezusu (Kumer 1988a: 39). Tako kot v nekaterih drugih pesmih, npr. »Vnebovzetje Marije«, vence spleta različnim stanovom, da bi bili deležni raja (Š 3: 6518).

MEDBESEDILNOST LJUDSKEGA PESNIŠTVA IN SLOVENSKE POEZIJE MEDVOJNEGA OBDOBJA

Za pesništvo medvojnega obdobja velja, da ljudske motive prevzema na trpni, torej posne-movalni način, ki avtorske pesmi vsebinsko in formalno približuje ljudskemu slovstvu (Golež Kaučič 2003: 13). Ekspresionistični pesniški izraz se od ljudskega zelo razlikuje; kitice niso urejene kot v ljudskih legendarnih in nabožnih pesmih, prav tako ne rime oz.

asonance, besedje je vzvišeno (prim. Dolorosa vs. Mati žalostna). Na vsebinski ravni pesniki ubesedujejo motive, ki so za Marijo splošno veljavni (vir ni nujno samo ljudsko pesništvo). Ti najpogosteje z aluzijo priključijo širšo vsebino: Marijino človeškost in Božje materinstvo. Med pesmimi so religiozne, namenjene čaščenju, prošnje pesmi in klici v stiski, pa tudi ljubezenske pesmi. Marijina podoba je lahko približana pesnikovi idealizirani ljubljenu muzi. V medvojnem obdobju pridemo tudi do medbesedilnosti, ki deluje potujitveno – motiv je prevzet, vsebina pa transformirana. Pripovedne pesmi so redke.

Po oblikovnih značilnostih se je ljudskim pesmim najbolj približala s. Elizabeta Kremžar. Številne pesmi so bile uglasbene in jih imamo še danes priložnost slišati v cerkvah (v zborovskih izvedbah). Enak motiv kot v ljudski pesmi »Marija bodi počaščena stotisočkrat« (Š 3: 6647) je prepesnila v pesmi »Slavite Marijo« (Kremžar 1969: 33). Pesem ima refren in častilni vzklík, ki sta značilnost ljudskih nabožnih pesmi. Jezikovno izražanje Kremžarjeve je že povsem v poetiki umetne pesmi (gl. npr. »Ave, Marija«, Nav. delo: 22). Bliže ljudski dikciji je pesem iz cikla »Marija, Slovencev kraljica – Brezje« (Nav. delo: 114). Njen način slavljenja in besedišče sta bližje ljudskemu izrazju kakor npr. v poeziji Edvarda Kocbeka, ki je v slavnostnem, poveličevalnem in skrivnostnem tonu Marijo počastil v »Pesmi o ženi« (Kocbek 1991: 236–238). V pesmi, pisani v štirivrstičnicah in z zaporedno rimo, so uporabljene prevzvišene besede, ki ne ustvarjajo aluzij na ljudsko besedišče in podobe, ampak gradijo na podobah klasičnih boginj. Takšnih pesmi ljudstvo ne bo prepoznalo za svoje, saj so polne individualnih podob in simbolov.

Ljudsko rožo Marijo je s sedmerimi žalostmi prepletel France Bevk v pesmi »Roža Marija« (Bevk 1921: 46). Med legendarnimi in nabožnimi pesmimi nismo srečali teh nazivov, povezanih na tak način, sta pa, vsak zase, med najpogosteje rabljenimi. Tako pesnik stke medbesedilno povezavo na že slišano. Z motivom križanih sinov človeške matere povzdiguje k Mariji, njo pa približuje človeški stiski. Tu se prepletata njena človeška občutljivost in njena tolažba in posredništvo pri Bogu.

Medvojni pesniki in pesnice so se k Mariji zatekali v svojih prošnjah. Ena najbolj občutenih je pesem Ljubke Šorli po trpljenju in smrti moža. Kaže na zaupljiv odnos med Devico in vernico, na uteho, ki jo ponuja Božja mati. Gre za VII. pesem iz sonetnega venca »Venec spominčic možu na grob« (Šorli 1957: b. n. s.). Marija je ponovno v obeh razsežnostih: v človeški s svojim trpljenjem in v nebeški s svojim posredništvom (Avsenik Nabergoj 2010: 129).

Kakor so se Mariji priporočali za srečno smrt naši predniki, se je tudi Anton Vodnik v »Smrt prihaja«. Medbesedilnost je prepoznana na besedni ravni – vzklík »Jezus, Marija«, na vsebinski ravni pa druga kitica, ki prosi za pomoč v poslednjem boju, priklücke v spomin refrerne številnih ljudskih pesmi »priti v sveti raj, Jezus, Marija nam ga daj!« (Vodnik 1995: 160–162), le da je formula individualizirana.

Posebnost med prošnjimi pesmimi medvojnega obdobja je »Pesem« Srečka Kosovela, ki je »Obljuba Mariji, / ko sem bil bolan na očeh, 9. II. 1926«. Pesem lahko primerjamo s prošnjimi in zahvalnimi tablami, ki polnijo slovenska Marijina svetišča (npr. Brezje) in so

del ljudskih pobožnosti. Pesnik je uporabil motiv majnika, posvečenega Mariji. Omenil je pasijonsko cvetje, ki aludira na trpljenje (Marija sedem žalosti) in na rožo Marijo (Kosovel 2013: 800).

Motiv Marije kot priprošnjice v ljubezni v ljudski pesmi ni razširjen, v medvojnem pesništvu pa sta ji svojo ljubezen priporočala Anton Vodnik in Miran Jarc. V teh lirskih pesmih nebeški svet prehaja v zemeljski svet in Marija v podobo ljubljene. Miran Jarc je Marijo povezal s svojo ljubljeno Zinko v »Apoteosae eroticae mysticae«, kjer sta obe ženski napol boginji, in pesnikova vloga je opevati njuno božanskost. Zinka je Miranu poslana iz nebes (»Dva svetova«), skupaj se zateketa k Devici (Jarc 2003: 162–163). Svoji ljubljeni je svetišče gradil Anton Vodnik v »Psalmu« (Vodnik 1993: 27), v njem pa se z deklico obračata na Marijo, ki je Mati, zavetnica in priprošnjica v ljubezenskem hrepenenju. Bolj kakor za naslonitev na ljudsko pesništvo ali duhovno izročilo je šlo pri Vodniku za navdih likovne umetnosti. Likovna upodobitev Marije je Madona, ki s seboj nosi konotacije nebeške idealne lepote, nežnosti, čistosti, sijaja. Z njo je deklico primerjal Srečko Kosovel (Kosovel 2013: 616). Če je bila v ljudskih pesmih Marija v velikem deležu Mati in redko Devica, to razmerje v medvojnem pesništvu ni več tako izrazito.

V ljudskem pesništvu smo opazovali, kako se Božja Mati giblje v preprostem okolju ljudskih pevcev, v medvojni poeziji pa zaznamo nasprotno postavitev: njena navzočnost okolje naredi domače. Tako je Ana Gale »Dekletu v tujino« (Gale 1971: 116) z motivom manjšala razkorak med bivanjem v tujini in oddaljenim domačim krajem. V pesmi Mare Lamut »Mariji Svetogorski« Marija beži s pregnanimi (Lamut 1935: 70–72). Lokalizacijo Marije po njenem svetišču poznamo tudi v ljudskem pesništvu.

Poklon Marijinemu romarskemu središču najdemo še v opusu Edvarda Kocbeka, npr. v pesmi »Sveta gora«. V pesmi je preoblikoval klasične verske motive in atribute, ki jih povezujemo z Marijo: žalostno srce je spremenjeno v žalostni narod, vladarski stol v stražni. Marija je postavljena v konkretno zgodovinske, vojne, razmere (Kocbek 1991: 189).

Žensko doživljanje Marije, kakor si ga je predstavljal Alojz Gradnik, beremo v »Maja in Marija«, ki se z vzklikom po vsaki kitici sicer oblikovno približa ljudskim nabožnim pesmim, po vsebini pa gre za individualno doživljanje posameznice in njen notranji boj (Gradnik 2002: 191). Mara Lamut jo je uporabila kot posrednico v trpljenju (Lamut 1935: 59). Marija prevzame posebej zaščitniško vlogo do žensk, podobno kot v ljudskih pesmih.

V medvojnem pesništvu je prišlo tudi do transformacije motiva Marije – njen pomen je nasproten od pričakovanega. Omemba njenega imena ali naziva v bralcu najprej zbudi aluzije na *déjà lu/entendu*, potem pa nas pesnik preseneti z nepričakovanim motivnim obratom. Tako je v pesmi »Razbiti kip« Boža Voduška začetek prve kitice narisane nedolžni Marijin obraz, zamaknjen v oznanjenju, zadnji dve vrstici pa jo degradirata v njeno nasprotje – navidezna čistost je prikrivala razvratno nečistost (Vodušek 1980: 48). Take povezave v ljudskem pesništvu ne najdemo. Če želi legendarna ali nabožna pesem predstaviti dve različni lastnosti, ju pripiše različnima osebam, ki sta postavljeni v medsebojno razmerje (dialoga), do zmage dobrega in pravičnega.

Alojz Gradnik je snov črpal iz ljudskih legendarnih pesmi v *Božične pesmi. Prosto po češki narodni pesmi* (Gradnik 2002: 19–21). Čeprav je zajemal iz tujega, se motivi ujemajo s slovenskimi: noseča Marija roma po svetu (npr. »Jezusovo rojstvo«), prosi za prenočišče pri kovaču (»Sv. družina in razbojnik«), kjer je zavrnjena. Kovač kuje žebelje za Jezusa (prim. »Jezus brez žlahte«), Marija gre naprej in v hlevčku rodi. Kovačev otrok slep in brez rok (»Sv. družina in razbojnik«) pride do deteta, ga zaziblje in ozdravi. Ko se vrne k trdosrčnemu očetu kovaču, se ta spreobrne (Prav tam). Pesem je sestavljena iz štirivrstičnic, z izrazitim ritmom, ki bi omogočil petje pesmi. Podobno lahko prepoznamo ljudske odnosnice v pesmi »Grešnica in Marija (Po češki narodni pesmi)«, ki pa bi prav lahko bila tudi po slovenski – z motivom reševanja duš, ki ga srečamo npr. v »Vnebovzetju Marije«, ali pri tehtanju duš, ko skoraj pogubljeni človek s pobožnostjo k Mariji reši svojo dušo.⁶ Pesniška zbirka *Večni studenci* (Gradnik 1938) je prinesla prelom z realizmom in oblikovno močnejšo naslonitev na ljudsko izročilo, saj je pesnik sam v pogovoru z Marjo Borštnik povedal, da se je poglobljal v ljudsko pesem, predvsem s Štrekljevo zbirko (nav. po Pisk 2006: 80–81).

Pregled medbesedilnih razmerij medvojnega in ljudskega pesništva z motivom Marije sklenimo z zavajajočo pesmijo Srečka Kosovela »Beg v Egipt (satira)«. Če se opremo na svetopisemski motiv, si predstavljamo beg pred Herodom; če razširimo zgodbo z ljudskimi motivi, so tu še razbojniki, ozdravljenje, lahko tudi padec malikov v Egiptu idr. V vas Pliskavico pride slikar, ki slika po cerkvah in bo na znamenju v križišču »trudnim romarjem v uteho« naslikal zgodbo bega sv. družine. Ko mu zmanjka barve in ga naročniki vaščani vprašajo, kje so svete osebe, odgovori: »Sveti Jožef je v gostilni, / a Marija svoje dete / je na rokah dalje nesla / in bežala pred Herodežem. / Le osliček tu ostal je« (Kosovel 2013: 545–546). Stičišče z ljudskim je prav sklep pesmi, v katerem si Jožefa lahko predstavljamo kot katerega koli vaškega moža, Marijo pa kot skrbno mater, ki mora v moževi odsotnosti sama reševati družinske težave. Tako razmerje v sv. družini je seveda karikirano, zato pa toliko bližje podeželski stvarnosti ter vsem vaščanom razumljiv in sprejemljiv izgovor slikarja. Motiv Marije, ki potuje in nosi dete na rokah, srečamo npr. v pesmi »Marija in romarice« (SLP 2: 106). Kosovel se je s pesmijo sicer na svoj način približal ljudski hudomušnosti, ki svete osebe (posebej Jožefa) iz nebes postavijo na zemljo in jim pripišejo ravnanje in lastnosti, ki niso ravno kreposti.

SKLEP

Za Marijino podobo bi lahko dejali, da je v legendarnih pesmi približana njeni človeški, ženski razsežnosti, poudarjeni sta predvsem njena materinska vloga, njena skrb za dete in dom, občuti strah in trpljenje v Sinovi preskušnji. Niso ji tuji povračilno-maščevalna miselnost, pravična jeza in nezadovoljstvo. Skoraj vedno je predstavljen tudi njen drugi pol

⁶ Gradnik (2002: 364) je navedel izvirnik: Karl Jaroslav Erben, *Nochleh Panny Marie*.

– Božja Mati, posrednica in priprošnjica, ki posreduje pri Sinu ali pa kar samoiniciativno pomaga grešnikom, prosilcem pomoči in molivcem. Sklenemo lahko, da v legendarnih ljudskih pesmih Marijina človeškost sicer prevladuje, vendar ni okleščena samo na attribute materinstva.

Več nebeškega, presežnega, je v nabožnih ljudskih pesmih, saj je že njihova funkcija drugačna – slavlina, prošnja, zahvalna – in se obračajo na Božjo Mater. V pesmih je več častilnih vzklikov, molitev, priprošenj, za katerimi ni konkretne zgodbe kakor npr. v baladah, temveč se vanje vključujejo splošna človeška čutenja, potrebe, stiske. Marijina velika vloga je v posredništvu za grešnike in pomoči ob smrtni uri. V nabožnih pesmih se človeško in nebeško skoraj ne prepletata (v prid nebeškemu), medtem ko se v legendarnih stikata in dopolnjujeta, da dobimo Marijino celostno podobo obeh razsežnosti.

Medbesedilna analiza razmerja med medvojno poezijo in ljudskimi pesmimi je pokazala na nekaj stičnih točk, posebej v aluzijah na splošno znane predstave, povezane z Marijinim motivom. Marija ostaja pomočnica, zavetnica, to pa je lahko izraženo na način, bližji ljudskemu (oblikovno, besedno) ali na svobodnejši in bolj individualen način. Pri pesnikih, ki so Marijino motiviko uporabili svobodneje, se medbesedilnost z ljudskimi pesmimi ohranja na ravni aluzij, mestoma s transformacijo vzklikov, poznanih iz ljudskega (Vodnik, Jarc). Drugi pesniki so se vsebinsko in oblikovno bolj približali ljudskemu (Bevk, Kremžar) na trpni način, torej s posnemovalnim postopkom. Marijina človeška stran, posebej poudarjena v legendarnih nabožnih pesmih, v slovenski poeziji medvojnega obdobja ni poudarjena. Na legendarno pesem sta se navezala le Gradnik in Kocbek, prvi sicer na tuje izročilo, drugi z ironizacijo. Kar jo najbolj približa ljudem, je njeno razumevanje trpljenja (Šorli), sicer pa svojo vlogo Matere z nežnostjo opravlja iz nebes. Eden izmed načinov, kako so si jo približali – tako v ljudskem slovstvu kot v avtorski poeziji –, je konkretizacija prostora njenega čaščenja, torej uporaba motiva romarskega kraja z njenim patronicijem (Kocbek, Lamut): na Slovenskem je največ romarskih cerkva posvečenih prav njej. Obdobja večje vernosti ljudstva so tesno prepletene z močnejšim čaščenjem Marije, in čas med vojnama spada k močnejšim valovom (poleg srednjega veka, reformacije in baroka, 19. stoletja) (Benedik 1988: 293–302).

Sklenemo lahko, da sicer tako ljudska kot avtorska pesem Marijo razumeta kot nebeško zaščitnico, priprošnjico, Božjo in človeško Mater, vendar se je kolektivno razumevanje, čaščenje in njena podoba v ljudski pesmi, v kateri se je sicer lahko vsak našel s svojim doživljanjem, v obdobju med obema vojnama v pesništvu prevesilo v individualen odnos do Marije, ki sicer črpa iz kulturnega spomina, a ga oblikuje z na sebi lastnim, avtorskim načinom in doživljanjem.

REFERENCE

- Avsenik Nabergoj, Irena. 2010. Izpovedna lirika Ljubke Šorli: Pesničina ljubezen do mrtvega moža. V: Katja Mihurko Poniž (ur.), *Ljubka Šorli (1910–1993): Znanstvena monografija ob stoletnici pesničinega rojstva*. Nova Gorica: Založba Univerze v Novi Gorici, 120–139.
- Avsenik Nabergoj, Irena. 2011. *Literarne vrste in zvrsti: Stari Izrael, grško-rimska antika in Evropa*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- Benedik, Metod. 1988. Marijino češčenje v zgodovini slovenske vernosti. *Bogoslovni vestnik* 84 (3): 293–302.
- Bevk, France. 1921. *Pesmi*. Gorica: B. n. z.
- Brown, Raymond E. (ur.). 1985. *Maria nel Nuovo Testamento*. Assisi: Cittadella.
- de Voragine, Jacobus. 1995. *The Golden Legend: Readings on the Saints. I–II*. Princeton: Princeton University Press.
- Gale, Ana. 1971. *Pesmi, povesti*. Ljubljana: M. Dolgan.
- Golež Kaučič, Marjetka. 2001. Raziskovalne metode v folkloristiki – med tradicionalnim in inovativnim. *Traditiones* 30 (1): 279–291. Dostopno na: <https://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:DOC-UCLMJXU5>
- Golež Kaučič, Marjetka. 2002a. Slovenska ljudska pripovedna pesem (balada) in njeni odsevi v Prešernovi ter odmevi v sodobni poeziji. V: Marko Juvan (ur.), *Romantična pesnitev: Ob 200. obletnici rojstva Franceta Prešerna: Mednarodni simpozij Obdobja – metode in zvrsti*. Ljubljana: Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik pri Oddelku za slovanske jezike in književnost Filozofske fakultete (Obdobja; 19), 521–542.
- Golež Kaučič, Marjetka. 2002b. Različni vidiki raziskovanja teme ženske v slovenski ljudski pesmi. *Dve domovini* 16: 161–164. Dostopno na: <https://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:doc-4XRW8YRL>
- Golež Kaučič, Marjetka. 2003. *Ljudsko in umetno: Dva obraza ustvarjalnosti*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU (Folkloristika).
- Golež Kaučič, Marjetka. 2007. Vloga družine v slovenskih ljudskih baladah. *Zvon* 10 (5/6): 35–38.
- Golež Kaučič, Marjetka. 2011. Folkloristika in literarna veda: Sorodni, vendar tekmovalni znanstveni disciplini. V: Simona Kranjc (ur.), *Meddisciplinarnost v slovenistiki*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete (Obdobja; 30), 157–164.
- Golež Kaučič, Marjetka. 2012. Pilgrimage, Pilgrims and Pilgrimage Sites in Slovenian Folk Songs and Contemporary Literature. V: Thomas A. McKean (ur.), *Songs of People on the Move*. Trier: Wissenschaftlicher Verlag, 57–69.
- Golež Kaučič, Marjetka. 2013. *Fantje se zbirajo: Vojna in vojaki v slovenski ljudski pesmi*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU (Folkloristični zvezki; 1).
- Gradnik, Alojz. 2002. *Zbrano delo: 3. knjiga*. Ljubljana: DZS.
- Jarc, Miran. 2003. *Zbrano delo: 2. knjiga*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- Juvan, Marko. 2000a. *Intertekstualnost*. Ljubljana: DZS.
- Juvan, Marko. 2000b. *Vezi besedila*. Ljubljana: LUD Literatura.
- Kocbek, Edvard. 1991. *Zbrano delo: 1. knjiga*. Ljubljana: DZS.
- Kocijančič, Gorazd in Vid Snój (ur.). 2015. *Zgodnjekrščanski spisi*. Celje: Celjska Mohorjeva družba, Društvo Mohorjeva družba.
- Kosovel, Srečko. 2013. *Zbrane pesmi*. Ljubljana: Študentska založba.

- Kremžar, Elizabeta. 1969. *Slava Božji Materi*. Celovec: Slomškova založba.
- Kumer, Zmaga. 1976. Slovenska ljudska balada. V: *Seminar slovenskega jezika, literature in kulture 13*. Ljubljana: Filozofska fakulteta, PZE za slovanske jezike in književnost, 131–147.
- Kumer, Zmaga. 1988a. Na sred vasi en križ stoji (1–3). *Cerkveni glasbenik* 81: 36–42, 62–66, 81–86.
- Kumer, Zmaga. 1988b. Odmev svetopisemskega sporočila o Mariji v slovenski ljudski pesmi. *Bogoslovni vestnik* 84 (3): 261–266.
- Kumer, Zmaga. 1992a. Ljudske nabožne pesmi na Slovenskem. *Traditiones* 21: 85–104. Dostopno na: <https://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:DOC-AFE0LO8M>
- Kumer, Zmaga. 1992b. *Oj, ta vojaški boben*. Celovec: Založba Drava.
- Kumer, Zmaga. 2002. Slovenska ljudska nabožna pesem. V: Metod Benedik (idr. ur.), *Cerkev na Slovenskem v 20. stoletju* Ljubljana: Družina, 453–465.
- Kumer, Zmaga. 2004. *Marija v Svetem pismu in slovenski ljudski pesmi*. Ljubljana: Družina.
- Lamut, Mara. 1935. *Breze in bori*. Ljubljana: Belo-modra knjižica.
- Menaše, Lev. 1994. *Marija v slovenski umetnosti*. Celje: Mohorjeva družba.
- Ogrin, Matija (ur.). 2009. *Škofjeloški pasijon: Znanstvenokritična izdaja*. Celje: Mohorjeva družba in Ljubljana: SAZU in Inštitut za slovensko literaturo in literarne vede ZRC SAZU.
- Pisk, Marjeta. 2006. Oddaljenost in bližina ljudskega v poeziji Alojza Gradnika. *Traditiones* 35 (1): 69–87. DOI: <http://dx.doi.org/10.3986/Traditio2006350103>
- Prunč, Erich, Matija Ogrin in Tomaž Erjavec. 2016. Kapelski pasijon v elektronski znanstvenokritični izdaji: »Nov« rokopis, nove raziskovalne poti. V: Erika Kržišnik in Miran Hladnik (ur.), *Toporišičeva Obdobja*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete (Obdobja; 35), 395–402.
- SLP 1. 1970. *Slovenske ljudske pesmi: 1. knjiga: Pripovedne pesmi*. Ur. Zmaga Kumer, Milko Matičetov, Boris Merhar in Valens Vodušek. Ljubljana: Slovenska matica.
- SLP 2. 1982. *Slovenske ljudske pesmi: 2. knjiga: Pripovedne pesmi*. Ur. Zmaga Kumer, Milko Matičetov in Valens Vodušek. Ljubljana: Slovenska matica.
- SLP 3. 1992. *Slovenske ljudske pesmi: 3. knjiga: Pripovedne pesmi*. Ur. Marko Terseglav, Igor Cvetko, Marjetka Golež in Julijan Strajnar. Ljubljana: Slovenska matica.
- SLP 5. 2007. *Slovenske ljudske pesmi: 5. knjiga: Pripovedne pesmi*. Ur. Marjetka Golež Kaučič, Marija Klobčar, Zmaga Kumer, Urša Sivic in Marko Terseglav. Ljubljana: Založba ZRC in Slovenska matica.
- Smolik, Marijan. 1963. *Odmev verskih resnic in kontroverz v slovenski cerkveni pesmi od začetkov do konca 18. stoletja (Inavguralna disertacija)*. Ljubljana: Semeniška knjižnica.
- Stanonik, Marija. 1999. *Od setve do žetve: Interpretacija in konkordanca svetopisemskih motivov v slovenski sloustveni folklori*. Ljubljana: Družina.
- Š 1. Štrekelj, Karel (ur.). 1895–1898. *Slovenske narodne pesmi: 1. zvezek*. Ljubljana: Slovenska matica.
- Š 3. Štrekelj, Karel (ur.). 1904–1907. *Slovenske narodne pesmi: 3. zvezek*. Ljubljana: Slovenska matica.
- Šorli, Ljubka. 1957. *Venec spominčic možu na grob*. Gorica: Samozaložba.
- Terseglav, Marko. 1987. *Ljudsko pesništvo*. Ljubljana: DZS (Literarni leksikon; 32).
- Vodnik, Anton. 1993. *Zbrano delo: 1. knjiga*. Ljubljana: DZS.
- Vodnik, Anton. 1995. *Zbrano delo: 2. knjiga*. Ljubljana: DZS.
- Vodušek, Božo. 1980. *Pesmi*. Ljubljana: Mladinska knjiga.

THE IMAGE OF THE VIRGIN MARY IN SLOVENIAN LEGENDARY AND RELIGIOUS FOLK SONGS

Religious songs most commonly accompany the liturgical holidays and could be sung in church for special folk devotions; legendary folk songs are classified as ballads (narrative songs), and as such they were not proper for church use, but were present in people's everyday life. Songs that portray Mother Mary take motifs from the Bible, Patristic and Middle Ages Apocrypha, from the surroundings, but also from psychological origins of worship and theological truth of the Mother of God.

Mary's humanity is recognized in her maternal care (e.g., SLP 2: 71; SLP 2: 77, etc.), compassion in suffering (e.g., Š 3: 6438), retribution (e.g., SLP 2: 105–107, 110), dissatisfaction with adoration (e.g., SLP 2: 108), and punishment for disrespecting the holiday (e.g., Š 1: 290). She is presented in the domestic environment (e.g., SLP 2: 80) or as making pilgrimages to shrines devoted to herself (e.g., SLP 2: 115). Mary's death is partially an ordinary human death, yet she dies in heavenly company (e.g., SLP 2: 103).

Mary's role as the Mother of God is honored more in religious songs, but also presented in legendary songs (where both poles of her character, the human and the divine, are more intertwined). She is primarily presented as help in need (e.g., SLP 2: 105); she is worshiped by birds singing and all of nature (e.g., SLP 2: 111; Š 3: 6647). Especially important is her role in one's hour of death (e.g., Š 1: 386, 388) and rescuing sinners from hell (e.g., SLP 2: 104). Mary is the intercessor for souls with her Son; sometimes she can even save someone without God's intervention. A special feature of Slovenian devotionals to Mary are litanies with single-strophic sung responses after every third exclamation.

Slovenian poets from the interwar period use the motif of the Virgin Mary in a passive mode; therefore, their intertextuality is not explicit. The poets use motifs known in folk songs, yet it cannot be said that folklore is the primary source of their image of the Mother of God. In their formal structure they use refrains (e.g., Marija, Marija!); textually they approach folk songs with the use of Mary's names (e.g., Mary of the Roses). She is the patroness of lovers (e.g., Miran Jarc, Anton Vodnik), help in need (e.g., Mara Lamut, Ljubka Šorli, Srečko Kosovel), the one that gives home its domestic feeling (e.g., Mara Lamut). Works by Alojz Gradnik and Srečko Kosovel include narrative songs with Marian motifs. The commonly known image of the Virgin Mary is transformed into its opposite in the poetry of Božo Vodušek. Explicitly religious poetry, also devoted to Mother Mary, is seen in the poetry of Elizabeta Kremžar.

Folk songs and original poetry from the interwar period both have common sources of the Virgin Mary's attributes, but folk songs build on widely known and recognized roles and images, whereas the original poems supplement that tradition with an individual relationship and understanding of the Virgin Mary's role and portrayal.